

A cuestión nacional no último terzo do século XIX.

España, como comunidade política que abrangue o mesmo territorio, é un dos Estados máis antigos de Europa. As súas orixes remóntanse aos Reis Católicos, a finais do século XV. Baixo os Habsburgo, durante os séculos XVI e XVII, a unidade da monarquía hispánica fundamentábase en dous principios: a fidelidade dinástica e a defensa a ultranza da unidade católica. Mentres, cada reino ou territorio da monarquía conservaba uns costumes e unha lexislación particulares que se remontaban á época medieval. Era aquela, polo tanto, unha *monarquía composta*, plural. Os intentos de uniformización xurídica, fiscal e política deste conxunto, como a *Unión de Armas* promovida polo conde-duque de Olivares, fracasaron.

Tras a Guerra de Sucesión (1700-1714), a nova dinastía borbónica suprimiu, por medio dos Decretos de Nova Planta (1707, 1715-1716) a lexislación e institucións particulares dos reinos da Coroa de Aragón. Pero Navarra e as Provincias Vascongadas, onde as elites dirixentes se decantaran pola causa borbónica, puideron mantelos durante 160 anos máis. Durante o século XVIII tamén se foi afirmando un incipiente **protonacionalismo**, sobre todo entre os pensadores ilustrados (Cadalso, Forner, Campmany), que consideraba xa a España como un conxunto de individuos máis ou menos homoxéneo situado baixo a autoridade dun monarca que debía, ante todo, procurar o benestar dos seus súbditos. Para designar a este colectivo comezaron a utilizar o termo *nación*, un colectivo que debería tender a unha certa uniformidade lingüística e contar cunha historia común e glorificada. Esta acepción da palabra *nación* comezou a diferenciarse tamén do termo *patria*, reservado fundamentalmente para o designar o lugar ou rexión de orixe.

Os límites do proceso de construción nacional español durante o século XIX.

Para a maior parte da historiografía, foi a **Guerra de Independencia** o momento histórico en que se produciu o nacemento do nacionalismo español contemporáneo. Foron os primeiros liberais españois quen, nas Cortes de Cádiz, elaboraron unha **concepción moderna da Nación española** como un colectivo soberano formado por cidadáns libres e iguais dotados dunhas leis e dunhas institucións comúns. Pero tamén aceptaron o carácter confesional da nación e non prescindiron das formulacións orgánico-historicistas: a Nación española era tamén unha comunidade forxada pola cultura e por unha historia da que se idealizaban episodios de oposición ao autoritarismo rexio (as Cortes medievais, as Comunidades de Castela, o Xustiza de Aragón...).

Mentres, os absolutistas (fernandinos e carlistas) e tradicionalistas partiron daquel protonacionalismo ligado á lealdade dinástica e ao catolicismo [DOC. 1]. Engadíronlle os **compoñentes orgánico-historicistas introducidos polo Romanticismo**: España posuía unha esencia ou **espírito nacional** (*Volkgeist*), anterior e superior á vontade política dos seus membros, froito dunha xeografía (a Península Ibérica) e dunha historia (a Hispania visigoda, a Reconquista, os Reis Católicos, o Imperio dos Austrias...) forxador da súa unidade

A rendición de Granada aos Reis Católicos en 1492, cadro de F. Pradilla (1882)

[Dominio público], dende [Wikimedia Commons](#).

DOC.1: O nacionalismo españolista católico e tradicionalista de Menéndez y Pelayo (*Historia de los heterodoxos españoles*, 1880-1882)

Ventureira aquela idade de prestixios e maravillas, idade de mocidade e da vida robusta! España era ou críase o pobo de Deus e cada español outro Xosué[...]
España, evangelizadora da metade do orbe: España, martelo de herexes, luz de Trento, espada de Roma, berce de San Ignacio [...], esa é a nosa grandeza e a nosa unidade, non temos outra. O día en que acabe de perderse, España volverá ao cantonalismo dos Arévacos e dos Vetóns ou dos reis de Taifa. A este final imos camiñando máis ou menos apresuradamente e cego será quen non o vexa [...]

arredor de Castela. Para definir o carácter español, asumíronse tamén, en clave positiva, algúns dos tópicos sobre os españois espallados polos románticos franceses e ingleses: carácter indómito e guerreiro, rebeldía sentido da honra, misticismo...Carlistas, tradicionalistas e importantes sectores do liberalismo conservador [DOC. 2] compartirían esta visión que buscou conciliar a unidade da Monarquía co respecto da diversidade rexional e foral.

A revolución liberal española foi acompañado do proceso de **construción dun Estado nacional**. Para moitos historiadores este Estado tivo un éxito limitado na difusión do sentimento de pertenza á nación entre os seus habitantes (*nacionalización*). Atribúeno a diversos factores:

- ◆ O **baixo grao de industrialización**, concentrada ademais nunhas poucas rexións periféricas (Cataluña, País Vasco, Asturias), traducíuse en importantes desequilibrios territoriais e no atraso na construción dunha rede moderna de transportes e comunicacións, necesarias para a integración do país.
- ◆ Os **conflitos políticos** vividos durante a revolución liberal plasmáronse tamén nas disputas arredor da articulación territorial do Estado: mentres os carlistas asumiron a defensa dos foros rexionais, o liberalismo moderado se decantou por un Estado unitario e centralista, os progresistas postulaban a descentralización, e os demócratas-republicanos propugnaban un Estado federal.
- ◆ A **debilidade dos instrumentos nacionalizadores**: o sistema educativo estivo escasamente dotado o que se traduciu nun elevado analfabetismo, na imposibilidade de impoñer un único idioma estatal e inculcar valores cívico-patrióticos comúns; o inxusto e impopular sistema de recrutamento militar fixo impensable que o Exército (*a Nación en armas*) fose un instrumento de integración nacional; un sistema político caciquil e oligárquico excluíu da participación nas institucións nacionais a amplos sectores sociais.
- ◆ Os **símbolos oficiais do Estado** (himno, bandeira) non gozaron da presenza nin do consenso necerios. Tampouco o houbo sobre o modelo de historia nacional a construír, ensinar e propagar e, conseguintemente, sobre os mitos e celebracións nacionais.
- ◆ A **falla dun inimigo exterior** claramente definido contra o que aglutinar a opinión nacional non contribuíría a reforzar os sentimentos patrióticos. Puntualmente algúns conflitos exteriores (Marrocos, Cuba, as Carolinas) provocarían manifestacións importantes de fervor nacionalista protagonizadas sobre todo por grupos de estudantes e membros das clases medias urbanas.

Cómpre, non obstante, relativizar a idea dunha **débil nacionalización española** durante o século XIX. Comparado con outros Estados europeos tampouco foi un completo fracaso. Ademais, na sociedade civil espalláronse algunhas formas de lecer (a zarzuela, o teatro popular, os touros) e símbolos comúns que explicarían o arraigo dunha conciencia máis ou menos clara de nacionalidade española entre amplos sectores da poboación mesmo en áreas onde a presenza modernizadora do Estado era escasa e o coñecemento do castelán moi minoritario (Valencia, Baleares, Galicia).

DOC. 2: O concepto do nación en Cánovas (Discurso sobre la nación española, 1882)

[...] Á nación non é, nin será nunca, segundo se procura, sen erro tamén, que o sexan as formas políticas ou sistemas de goberno, moito máis accidentais de tódolos xeitos, o produto dun plebiscito diario, nin obra do asentimento, constantemente ratificado por tódolos seus membros, a que continúa a vida común. Non: o vínculo da nacionalidade que suxeita e conserva as nacións é pola súa natureza indisoluble.[...]
Non señores, non; que as nacións son obra de Deus, ou, se algún de vós o preferides, da natureza. Hai moito tempo que estamos convencidos todos de que non son as humanas asociacións contratos, segundo se quixo un día; pactos de aqueles que, libremente e a cada hora, pode face e desfacer a vontade das partes[...].
[...] reteñamos tamén o propio ser de españois. Pero cómpre para isto que profundamente estudemos no pasado e concertemos no presente o noso modo de vivir, segundo a realidade, sen supersticións, e sen tocar á segunda das relixións, a relixión da patria. Pregoa a voces os nosos anais que sempre valeu aquí máis o home que a terra, diga o que queira a xeografía antiga, en comparación coa terra ou os homes doutras partes; que no noso predomínio tiveron unha parte o azar dos matrimonios que nos deron a Sicilia e Sardeña, cos dereitos sobre Milán e Nápoles, o Franco-Condado e outra o zar de que nos descubrixe un xenovés o Novo Mundo, pero que se puidemos aproveitalo e retelo todo, con máis ou menos vantaxes prácticas, foi por virtude da inxénita enerxía e teima do noso carácter, xamais desmentidas dende os asedios de Sagunto e Numancia, ata os de Zaragoza e Girona; dende as guerras de Flandres, ata as últimas campañas na Grande Antilla.

O Desastre do 98, a derrota humillante fronte aos EEUU e a perda dos restos do histórico imperio colonial fixo esvaecerse a intensa mobilización patriótica que precedera as hostilidades. O conseguinte **sentimento pesimista de crise nacional** levou a buscar a esencia do español, que algúns, como moitos intelectuais da xeración do 98, atoparon en Castela e a súa historia. Pero os efectos do Desastre contribuíron tamén ao **desenvolvemento dos nacionalismos periféricos** (catalán, vasco e, en menor medida, galego), convertidos, para moitos, en inimigos internos da nación española que había que combater.

Os rexionalismos/nacionalismos periféricos.

A finais do s. XIX, as peculiaridades étnico-culturais de diferentes comunidades integradas no Estado español (Cataluña, País Vasco e Galicia, pero tamén Valencia ou Aragón) serviron de base a movementos intelectuais e políticos que sumaron á defensa destas identidades, unha reivindicación máis ou menos radical de autogoberno fronte ao centralismo dominante. A súa conformación contribuíron os aportes de diferentes correntes políticas e intelectuais que se desenvolveran ao longo da centuria:

- ◆ O **carlismo**, ao asumir a defensa dos tradicionais foros e liberdades rexionais.
- ◆ As posicións do **liberalismo progresista** a prol da descentralización, que xa a mediados do século XIX deran orixe aos **provincialismos catalán e galego**.
- ◆ O **republicanismo federal**, especialmente o inspirado polo legado teórico de **Pi i Margall**, para quen os antigos reinos e rexións definidos pola historia e a cultura deberían definir os Estados federados que, á súa vez, configurarían a Nación española.
- ◆ **Correntes culturais** emparentadas co Romanticismo como o Rexurdimento galego e a Renaixença catalana, impulsoras da recuperación do uso literario das linguas e historias particulares das súas comunidades.

O catalanismo.

Cataluña e os demais reinos da Coroa de Aragón perderan as súas leis e foros particulares cos Decretos de Nova Planta, tras a guerra de Sucesión. Durante o século XIX, o século do nacionalismo en toda Europa, o sentimento nacionalista reavivouse entre unha burguesía que estaba a protagonizar a industrialización española. O catalanismo político foise construíndo en varias etapas.

As primeiras manifestacións do catalanismo político apareceron nos anos 1880. Dende aquela rexionalismo catalán presentou dúas tendencias contrapostas:

- ◆ Un **catalanismo progresista, popular e laico**, representado polo federalista **V. Almirall**. Este exporía as primeiras formulacións políticas (*Lo catalanisme*, 1886) dunha identidade catalana articulada arredor da lingua, o dereito civil propio, a historia e a defensa dos intereses económicos do país en clave proteccionista [DOC. 3]. Asimesmo promovería as primeiras organizacións catalanistas, como o *Centre Català* (1882).

Outra tendenza, **conservadora, burguesa e católica** (E. Prat de la Riba), que alentaría a *Unió Catalanista* (1891) e a redacción das *Bases de Manresa* (1892). Nelas definíronse en clave

DOC. 3: As orixes do rexionalismo catalán: o chamado Memorial de greuges, presentado polo Centre Català a Afonso XII en 1885.

Non temos, Señor, a pretensión de debilitar, nin moito menos atacar, a gloriosa unidade da patria española; antes pola contra, desexamos fortificala e consolidala; pero entendemos que para logralo non é bo camiño afogar e destruír a vida rexional para substituíla pola do centro [...]
O que desexamos, Señor, é que en España se implante un sistema rexional adecuado [...] non só para Cataluña, senón para tódalas provincias de España [...]
Señor: arrebatáusenos o noso sistema administrativo [...] Non podemos usar a nosa lingua máis ca nos nosos fogares e en conversas familiares [...] e hoxe inténtase con empeño destruír, ou cando menos adulterar o noso dereito civil [...] A pesar de que a tendencia chamada librecambismo non logrou ata o de agora impoñer as súas solucións radicais á lexislación económica, manifestouse, sen embargo, constantemente en tódalas situacións e dende hai moitos anos é unha espada de Damocles pendurada sobre a produción [...]

conservadora os principios do autogoberno catalán: oficialidade única do catalán, competencias exclusivas en materia fiscal, xudicial e de orde pública, representación corporativa...[DOC. 4]

Ata nos últimos anos do s. XIX non acadaría o catalanismo político un respaldo social significativo. A crise do sistema político da Restauración, a perda do mercado colonial a raíz do Desastre e a oposición ós impostos extraordinarios de 1899 provocaron a ruptura da burguesía catalana cos partidos dinásticos e o seu aliñamento co catalanismo conservador. Dende 1901, este se organizaría na **Lliga Regionalista de Catalunya**.

Da man de Enric Prat de la Riba, o catalanismo daría o paso do rexionalismo ao nacionalismo. En *La Nacionalitat Catalana* (1906), sistematizou a definición da nación catalana como unha entidade natural, definida por unha lingua, unha cultura e unha historia de seu [DOC. 5]. Como tal Cataluña tería un dereito natural ó autogoberno.

Ata 1923, a *Lliga* sería a forza hexemónica do catalanismo conxugando as súas posicións autonomistas coa defensa da orde social e un destacado papel na vida política española, con F. Cambó como principal representante. Sen embargo, as conquistas arrincadas do goberno madrileño limitáronse á creación da **Mancomunitat** en 1913. A campaña a prol da autonomía promovida por esta institución en 1918-1919 non tivo éxito. Provocou, ademais, unha forte reacción anticatalá na opinión pública do resto de España. Por outra banda, a *Lliga*, ante a ameaza do puxante movemento obreiro anarquista, abandonou a loita autonomista e mesmo apoiou o golpe de Estado de Primo de Rivera en 1923.

O conservadurismo e moderación da *Lliga* deron oportunidades a grupos catalanistas máis radicais, caso de *Acció Catalana*, nacida da súa organización xuvenil, e *Estat Catalá*, o partido independentista fundado polo republicano F. Maciá en 1922. O torpe anticatalanismo da Ditadura favoreceu o crecemento destas opcións. En 1931, diversas forzas do catalanismo de esquerdas uníronse arredor do liderado de Maciá en *Esquerra Republicana de Catalunya* (ERC). Co apoio de amplos sectores das clases medias e do campesiñado *rabassaire* e a complicidade ocasional do movemento obreiro anarquista, ERC convertiuse na forza hexemónica da Cataluña republicana.

DOC. 4: As Bases de Manresa (1892).

Base 3ª. A lingua catalá será a única que, con carácter oficial, poderá utilizarse en Catalunya e nas relacións desta co Poder central.

Base 4ª. Só os cataláns de nacemento ou por virtude de naturalización poderán desempeñar en Catalunya cargos públicos. [...]

Base 6ª. Catalunya será a única soberana do seu goberno interior. Polo tanto, ditará libremente as súas leis orgánicas: coidará da súa lexislación civil, penal, mercantil, administrativa e procesal [...]

Base 7ª. O Poder Lexislativo Rexional radicará nas Cortes Catalás [...] As Cortes serán formadas por sufraxio de tódolos cabezas de familia agrupados en clases fundadas no traballo manual, na capacidade ou nas carreiras profesionais e na propiedade, industria e comercio [...]

Base 9ª. Exercerán o Poder Executivo cinco a sete altos funcionarios nomeados polas Cortes, os cales estarán á fronte das diversas ramas da administración rexional.

Enric Prat de la Riba (c. 1913)

Josep Gallés i Malats [Dominio público],
Wikimedia Commons

DOC. 5: O catalanismo de Prat de La Riba (*Compendi de doctrina catalanista*, 1894).

Pregunta: Cal é a patria dos cataláns?

Resposta: Catalunya [...]

P.: España, non é pois a patria dos cataláns?

R.: Non é máis que o Estado, a agrupación política á que pertencen.

P.: ¿Que diferenza hai entre o Estado e a Patria?

R.: O Estado é unha entidade política, artificial, voluntaria; a Patria é unha comunidade histórica, natural, necesaria. O primeiro é obra dos homes; a segunda é froito das leis ás que Deus ten suxeito a vida das xeracións humanas [...]

P.: Que é, pois, a Patria?

R.: A comunidade de xentes que falan unha mesma lingua, teñen unha historia común e viven irmandados por un mesmo espírito que marca cun mesmo selo orixinal e característico tódalas manifestacións da súa vida [...]

O nacionalismo vasco.

O desenvolvemento do nacionalismo vasco non pode explicarse sen ter en conta as condicións históricas específicas do territorio vasconavarro: a tradicional implantación do **carlismo**, o amplo descontento suscitado pola **abolición do réxime foral en 1876** e os efectos do rápido proceso de **industrialización** iniciado no último cuarto do século XIX. A intensa **inmigración** dende outras áreas do Estado, a notable implantación do **socialismo** nos medios obreiros inmigrados e a formación dunha poderosa **burguesía industrial e financeira**, ben instalada dentro do sistema político da Restauración, inquedanzas entre amplos sectores da sociedade vasca (campesiñado, pequena burguesía).

O nacemento do nacionalismo vasco está asociado á figura de **Sabino Arana**. Nado no seo dunha familia carlista, formulou os **fundamentos ideolóxicos do nacionalismo vasco** [DOC. 6]:

- Un **tradicionalismo** (Jaun Goikoa eta Lege zarra: Deus e Leis vellas) no que confluían o integrismo católico (“Euskadi establecerase sobre unha completa e incondicional subordinación do político ao relixioso, do Estado á Igrexa”), a recuperación da soberanía foral e a apoloxía e idealización do mundo rural vasco, ameazado pola industrialización española.
- O **racismo**, que conxugaba a exaltación da etnia como elemento esencial da identidade vasca co desprezo cara os inmigrantes (maketos), na súa maioría mineiros e obreiros industriais. Pero a identidade vasca tamén estaba definida polo idioma e as tradicións culturais propias, polo que cumpría impulsar a euscaldunización da sociedade vasca e rexeitar a influencia cultural española, cualificada de estranxeira e pernicioso.
- O **influxo do catolicismo social**, conservador, defensor da harmonía social e oposto ao socialismo, fortemente implantado nos medios obreiros inmigrantes.
- Un **nacionalismo radicalmente antiespañol** que postulaba a independencia de Euskadi (neoloxismo acuñado polo propio Arana), un Estado vasco que incluíría sete territorios, catro españois (Biscaia, Guipúscoa, Áraha e Navarra) e tres franceses (Lapurdi, Benafarroa e Zuberoa).

DOC. 6: A ideoloxía de Sabino Arana (Baserriatarra. n.º 11; 1897)

Ante o cúmulo de terribles desgracias que aflixen hoxe á nosa amada Patria, ningunha tan terrible e aflitiva, xulgada por separado cada unha delas, como o roce dos seus fillos cos fillos da nación española. Nin a extinción da súa lingua, nin o esquecemento da súa historia, nin a perda das súas propias e santas institucións e imposición de outras estrañas e liberais, nin a mesma escravitude política que hai máis de once lustros padece, equipáranse en gravidade e transcendencia. ¿Que é o idioma patrio, considerado en si mesmo, máis ca un simple signo co que os membros dunha nación se comunican entre eles as súas ideas e afectos? Suprimido el e reempazado por outro, non ten porque encamiñarse ó seu fin esa nación.

(...) Afortunadamente aínda hai familias en Euskeria que, a pesar do goberno e a lexislación liberais á que están suxeitas desde hai máis de medio século pola súa escravitude política, aínda non sentiron os seus efectos e conservan a pristina pureza do seu carácter e dos seus costumes.(...)

... A sociedade euskeriana, irmandada e confundida co pobo español, que corrompe as intelixencias e os corazóns dos seus fillos e mata as súas almas, está pois apartada da súa finalidade, está perdendo ós seus fillos, está pecando contra Deus. ... A inmigración material do pobo español en Euskaria non ocasionaría ningún dano moral ou moi pouco considerable, se o español non fose recibido acá como concidadán e irmán senón como estranxeiro. Se Euskeria fose independente e, a parte de que o número de españois que inmigrasen aquí sería moi contado, os que viñesen virían coma estranxeiros e, como estranxeiros, estarían sempre illados dos naturais naquela clase de relacións sociais que máis influen na transmisión do carácter moral, como son o culto, as asociacións, o ensino, os costumes e máis a amizade e trato (...).

... E non cabe alegar razóns de imposibilidade: se a causa é xusta, necesaria, como único remedio dun gravísimo mal moral, Deus mándanos servila, e o que Deus manda non é nunca inútil ou imposible: queiramos todos os euskarianos, traduzamos en obras os nosos desexos e Deus protexeranos e a nosa Patria será libre e feliz.

Sabino Arana na prisión de Larrinaga (1895)

[Dominio público], dende [Wikimedia Commons](#)

Sabino Arana foi tamén o fundador do **Partido Nacionalista Vasco** (Euzko Alderdi Jeltzalea, EAJ) en 1895. O seu discurso independentista e radicalmente antiespañolista limitou os seus apoios iniciais e desencadeou sobre o nacionalismo vasco a represión governamental, que deu con el mesmo na cadea. Sempre radical nos principios, Arana foi decantándose nos últimos anos da súa vida cara o posibilismo. A incorporación ao PNV dos liberais foristas da *Sociedade Euscalerría* en 1898 contribuíu a consolidar esta evolución. Tras a morte do fundador, a ortodoxia sabiniana pasou a ser un obxectivo a longo prazo mentres o PNV priorizaba a loita pola autonomía dentro da legalidade.

No primeiro terzo do s. XX, o nacionalismo vasco converteríase nun movemento de masas interclasista (sectores empresariais, pequena burguesía, campesiños, mariñeiros, obreiros euscaldúns...). Sen embargo, a súa implantación nos medios obreiros inmigrantes sería nula.

Para articular a súa base social, o PNV alentaría a creación de diversas organizacións sectoriais, entre elas o sindicato *Solidariedade de Obreiros Vascos* (SOV-ELA), fundado en 1911. O conseguinte crecemento electoral, convertería ó PNV na forza política hexemónica en Biscaia e Guipúzcoa durante a Segunda República e en protagonista da loita pola autonomía. Sen embargo, a súa presenza en Árava e Navarra e nos sectores non euscaldúns sería minoritaria.

O galeguismo.

Tras o antecedente **provincialista** de mediados de 1840-1846 (Antolín Faraldo, Pío Terrazo), ligado ao liberalismo progresista e implicado no fracasado pronunciamento do coronel Solís (Lugo, 1846), foi o **rexionalismo** a primeira expresión do galeguismo. Dende 1880, coexistiran dentro do rexionalismo galego tres tendencias:

- O **rexionalismo liberal** (Manuel Murguía), herdeiro do provincialismo, afirmou a identidade galega consonte ás concepcións orgánico-historicistas en base a trazos étnicos (**celtismo**) [DOC. 7] e culturais (lingua, historia, costumes...), reivindicou o autogoberno, a modernización e democratización do país criticando o funcionamento do sistema político da Restauración.

O **rexionalismo tradicionalista** (Alfredo Brañas), sucesor do carlismo e o integrismo católico, pretendía defender a sociedade tradicional (fidalguía, clero, labregos) da ameaza do liberalismo e do capitalismo e postulaba unha concepción federalizante e foralista da monarquía. [DOC. 8]

- O **rexionalismo federalista** (A.Pereira, M.Leiras Pulpeiro), formulou a necesidade de incorporar ao proxecto rexionalista á pequena burguesía e ó campesiñado galegos de man das propostas políticas e sociais do federalismo do Sexenio (democratización, redención foral).

Aínda que estas tres sectores confluíron brevemente na *Asociación Rexionalista Galega* (1890-

DOC. 7: O celtismo no concepto orgánico-historicista de nación de Manuel Murguía (Historia de Galicia, 1865).

Se os celtas non foron os primitivos poboadores de Galicia, foron si dos primeiros, e o que é máis interesante para nós, os pais e xeradores dunha poboación que leva aínda impreso no rostro os sinais inequívocos da raza á que pertence (...) O aspecto da maior parte dos seus habitantes, os monumentos, o dialecto, os costumes, as inclinacións, as manifestacións todas do espírito probaríannos a orixe céltica da súa actual poboación [de Galicia]. (...) A cada momento un costume, un trazo, unha superstición dos irlandeses ou bretóns tráenos á memoria e sen esforzo ningún, o que nós temos visto e sentido (...) Destes remotos tempos [suevos], sospeitamos que data a extrema división da propiedade galega, división salvadora que non permitirá xamais que esta terra se despoboe, nin que os seus habitantes perdan o carácter de individualidade que os distingue. Que nin por ser moitas as cargas que pesan sobre a propiedade, equivalen ó presente as súas tiranías, ó feito de carecer dela, sendo polo mesmo unha verdade incontestable, que se nós a temos escrava, en cambio non coñecemos o errante proletariado, nin casa sen campo propio, é dicir, sen fogar e patria verdadeira.

DOC. 8: O rexionalismo segundo Alfredo Brañas (El regionalismo, 1889).

- 1° (...) O obxectivo dos rexionalistas debe ser en primeiro lugar acabar e dunha vez co sistema parlamentario, e en segundo lugar ir preparando o triunfo da política rexionalista, por medio da representación de clases, ou sexa da elección directa en virtude da designación feita polos gremios das diferentes artes, oficios e profesións. (...).
- 2° Na orde administrativa procuraríase a todo trazo a conveniente descentralización dos servizos públicos. (...).
- 3° Na orde xurídica as rexións deben poñerse de acordo para conservar os seus foros e preeminencias, evitando que un Código xeral destrúa quizais nun par de artigos e dunha vez para sempre as súas institucións seculares.
- 4° Na orde económica... convén fomentar a protección á agricultura por medio de Bancos de Crédito, asociacións e leis tutelares; animar o espírito industrial por medio do íntimo consorcio entre capital e traballo, e combinar o principio proteccionista e de liberdade de cambios...
- 6° Na orde literaria... fomentar a propaganda das doutrinas rexionalistas... dispostos a non perder ocasión nin momento para desacreditar o sistema parlamentario, debilitar a centralización política e administrativa...

1893), presidida por Murguía, e na Xunta de Defensa de A Coruña, nacida para opoñerse ás intencións do goberno de traladar a sede da capitanía xeral a León, as disputas internas contribuíron á súa marxinalidade política. Non obstante, os rexionalistas levarían a cabo unha sobranceira actividade cultural: creación da Real Academia Galega (1906), edición de libros, revistas e xornais...

En 1907, os rexionalistas coincidirían con republicanos e tradicionalistas na *Solidariedade Galega*, creada segundo o modelo a *Solidaritat Catalana*. Ata a súa desaparición (1911), a *Solidariedade* desenvolveu unha intensa actividade propagandística, chegou a acadar uns bos resultados en eleccións locais e contribuíu notablemente ó desenvolvemento do movemento agrarista.

Tras anos de atonía, o galeguismo comeza a redefinirse en clave nacionalista. A esta mudanza contribuíron tanto vellos rexionalistas (R. LUGRÍS, M. BANET) como novos militantes procedentes do republicanismo (Antón Villar Ponte, Lois Porteiro) e do tradicionalismo (Antón Losada Diéguez). En 1916, fundouse na Coruña a primeira das **Irmandades da Fala**, seguida doutras nas principais cidades e vilas galegas. En 1918, os seus representantes celebraron en Lugo a I Asemblea Nacionalista Galega, onde reivindicaron a *autonomía integral para Galicia* [DOC. 9]. Ata a II República, as *Irmandades da Fala* foron o principal instrumento organizativo do nacionalismo galego e o semanario *A Nosa Terra* foi o seu voceiro. As súas bases ideolóxicas serían sistematizadas polo polígrafo ourensán Vicente Risco (*Teoría do nacionalismo galego*, 1920): a nación galega sería unha entidade natural, anterior e superior á vontade politicamente expresada polos seus membros, definida por unha raza (*celtismo*) e, sobre todo, por unha lingua, unha cultura e unha historia de seu [DOC. 10]. Dentro do nacionalismo galego manteríanse, non obstante, importantes diferenzas ideolóxicas e políticas:

- Por unha banda, definiuse un **proxecto democrático-progresista** (Antón Villar Ponte, Lois Peña Novo), que defendía a democracia política, a autonomía galega dentro dun Estado federal ibérico, un reformismo social baseado na defensa do cooperativismo e da pequena propiedade e a activa participación dos nacionalistas na vida política e nos procesos electorais.
- Pola outra, un **sector católico-tradicionalista** (Vicente Risco, Antón Losada Diéguez, Ramón Otero Pedrayo), que reivindicaba os valores dunha idealizada sociedade tradicional galega (clero, fidalguía, campesiñado), receoso da democracia liberal e pouco favorable á participación electoral.

DOC. 9: Manifesto da I Asemblea das Irmandades da Fala (Lugo, 1918).

I.— *Prevía: Tendo Galicia tódalas características esenciais de nacionalidade, nós nomeámonos, de hoxe para sempre, nacionalistas galegos, xa que a verba "rexionalismo" non recolle tódalas aspiracións nin encerra toda a intensidade dos nosos problemas.*

II.— *Problemas constituíntes:*

- 1.— *Autonomía integral para Galicia.*
- 2.— *Autonomía municipal, distinguindo o municipio aldeán do vilago, sobre a base do recoñecemento da personalidade xurídica das parroquias...*
- 3.— *Cooficialidade dos idiomas galego e castelán.*
- 4.— *Federación da Iberia.*
- 5.— *Dentro desta federación, igualdade de relacións con Portugal.*
- 6.— *Crendo na accidentalidade das formas de goberno, interésanos aclarar que non apelamos a ningunha, mais simpatizaremos, desde logo, con aquela que se mostre máis doada para chegar á federación con Portugal.*
- 7.— *Ingreso das nacionalidades de Iberia na Liga das Nacións.*

(...)

Asistentes á I Asemblea Nacionalista Galega en Lugo (Novembro 1918)

[Dominio público], dende [Wikimedia Commons](#).

DOC. 10: O concepto de nación en Vicente Risco (*Teoría do nacionalismo galego*, 1920)

Estes vínculos (fala, tradicións costumes, historia, etc.) engadindo a súa acción á da etnia e a da terra, determinan nos individuos certas coincidencias psicolóxicas, certa maneira de ser común en todos eles, que constitúe o carácter nacional, e unen nunha interdependencia, nunha solidariedade necesaria os intereses de todos eles nun interese colectivo superior que é o interese nacional. A nación ven a resolverse deste xeito nunha comunidade de intereses espirituais e materiais determinados pola natureza.

Tales diverxencias imposibilitaron a ampliación das bases sociais e electorais do nacionalismo galego e conducirían á súa ruptura. Na IV Asemblea Nacionalista (1922) constituíuse a *Irmandade Nacionalista Galega* baixo o liderado de Risco mentres os seguidores de Villar Ponte e a *Irmandade da Fala* coruñesa decidían seguir outro camiño. Os cativos resultados electorais do nacionalismo galego contrastan co seu sobranceiro **labor cultural**. A posta en marcha da revista *Nós* (1920) e a creación do *Seminario de Estudos Galegos* (1923) son boas mostras del.

A división persitiu baixo a Dictadura. Risco e Losada, colaboraron, ó comezo, co rexime. Mentres, os progresistas reforzaban os vínculos coa oposición republicana. En 1930 participan na fundación da ORGA.

En decembro de 1931, os diferentes sectores e grupos nacionalistas volveron confluír no **Partido Galeguista**. Cunha modesta, aínda que crecente, implantación, o este había xogar un papel esencial no Estatuto de Autonomía de 1932. Sen embargo, as diverxencias ideolóxicas entre progresistas (Villar Ponte, Castelao, Bóveda) e conservadores (Risco, Filgueira) persistiron. A integración do PG na Fronte Popular, única vía para reabrir o proceso autonómico, provocou a marcha destes últimos. Integrado nas listas da esquerda, o PG obtería 3 escanos (Villar Ponte, Suárez Picallo, Castelao) nas eleccións de febreiro de 1936. O discutible éxito do plebiscito autonómico de xuño sería frustrado pola guerra civil.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS:

- ALFEIRÁN, X. et al.: *Historia de España 2º Bach*, Vigo, Baía Edicións-Consorcio Editorial Galego, 2016.
- ALVÁREZ REY, L. et. al.: *Historia de España. 2ª Bacharelato. Aula 3D*, Barcelona, Vicens-Vives, 2016.
- CANAL, J.[dir.]: *Historia contemporánea de España*, vol. 1: **1808-1898**, Madrid, Taurus-Fund. Mapfre, 2017.
- CASANOVA, J.; GIL ANDRÉS, C.: *Breve historia de España en el siglo XX*, Barcelona, Editorial, Ariel, 2012.
- FERNÁNDEZ ROS, J.M et. al.: *Historia de España 2º Bachillerato*, Madrid, Santillana Educación, 2016.
- FUSI, J.P.; PALAFOX, J.: *España, 1808-1996: El desafío de la modernidad*, Madrid, Espasa, 2000.
- NÚÑEZ SEIXAS, X.M.: *Los nacionalismos en la España contemporánea*, Barcelona, Editorial Hipotesi, 1999.
- -*Suspiros de España. El nacionalismo español, 1808-2018*, Barcelona, Editorial Crítica, 2018
- GIL ANDRÉS, C.: *50 cosas que hay que saber sobre Historia de España*, Barcelona, Editorial Ariel, 2016.
- VV.AA.: *Historia de España*, Madrid, Ed. Santillana, 2004.